

فصلنامه روستا و توسعه، سال ۲۱، شماره ۲، تابستان ۱۳۹۷، صفحات ۱۲۵-۱۴۸

اثرات اقتصادی و اجتماعی طرح هدفمندی یارانه‌ها از دیدگاه روستاییان شهرستان زنجان رؤیا کرمی*

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۴/۱۷ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۱۲/۵

چکیده

مطالعه حاضر با هدف بررسی آثار اقتصادی و اجتماعی یارانه مصرفی با بهره‌گیری از رهیافت کمی در جامعه خانواده‌های روستایی شهرستان زنجان انجام شد. نمونه‌گیری به روش خوشه‌ای صورت گرفت و حجم نمونه با استفاده از رابطه کوکران معادل ۲۷۰ نفر برآورد شد. ابزار تحقیق پرسشنامه بود، که روایی آن توسط پنل متخصصان و پایایی آن در یک مطالعه پایلوت بررسی شد. نتایج تحلیل عاملی نشان داد که ابعاد تبیین‌کننده و معنی‌دار اثرات اقتصادی یارانه، به ترتیب اهمیت، عبارت‌اند از بهبود درآمد و قدرت خرید، توسعه فعالیت‌های کشاورزی، و افزایش هزینه‌ها. نتایج در خصوص اثرات اجتماعی یارانه‌ها نشان داد که پنج بعد با اولویت احساس امنیت روانی و اجتماعی دارای سهم سازنده و معنی‌دار هستند. بر اساس نتایج، پیشنهادهایی ارائه شد مبنی بر آنکه پرداخت یارانه مصرفی به صورت هدفمند به خانواده‌های آسیب‌پذیر انجام شود و همچنین، به منظور هدایت مصرف و فرهنگ‌سازی، برگزاری دوره‌های آموزشی حضوری و رسانه‌ای در دستور کار قرار گیرد.

کلیدواژه‌ها: یارانه، قدرت خرید، آثار اجتماعی، آثار اقتصادی، سرمایه اجتماعی، هدفمندی، زنجان (شهرستان).

* استادیار گروه کشاورزی، دانشگاه پیام نور (rokarami@yahoo.com).

مقدمه

با وجود آنکه بعضی از صاحب‌نظران کلاسیک و متأخر عمده‌ترین کارکرد و وظیفه دولت و فلسفه اصلی آن را حفظ و تأمین امنیت مردم می‌دانند، به نظر می‌رسد در حال حاضر، دستیابی به امنیت پایدار و تأمین ثبات سیاسی، بدون پیگیری توسعه و تحقق آن و تلاش در راستای تأمین رفاه و معیشت شهروندان میسر نیست. به همین دلیل، دولت‌ها یکی از مهم‌ترین اهداف خود را توسعه اقتصادی و بهبود شاخص‌های زندگی مردم قرار داده‌اند و بر این مبنای، به تدوین و طراحی سیاست‌ها و قوانین مورد نیاز می‌پردازند (۱). در مقابل دیدگاه اقتصاد رفاهی که به تعدیل آثار و نتایج ناشی از ناتوانی‌های بازار و کاهش نابرابری‌های حاصل از رقابت اقتصادی می‌اندیشد، به باور طرفداران دیدگاه‌های لیبرال و نتولیرالیسم، بازار هنگامی به بهترین نحو عمل می‌کند که از مقررات گسترده‌تر آزاد باشد. این دیدگاه‌ها زمینه‌ساز شکل‌گیری دولت‌هایی است که سیاست‌های حمایتی و کاهش فقر را در اولویت قرار می‌دهند. در راستای تحقق این سیاست‌ها، پرداخت یارانه به عنوان یکی از راهکارهای موقت و مبنی بر شرایط از موارد پیشنهادی سازمان‌های بین‌المللی مانند صندوق بین‌المللی پول بوده و توسط برخی از کشورهای در حال توسعه به کار گرفته شده است. سیاست‌های حمایتی در ایران نیز در قالب برنامه اول و دوم توسعه مد نظر قرار گرفت و طرح هدفمندسازی یارانه به عنوان بزرگ‌ترین طرح تاریخ اقتصادی ایران بعد از اصلاحات اراضی به اجرا درآمد، اما اجرای آن با پیامدهای اجتماعی و اقتصادی خاص همراه شد (۲).

یارانه در پاسخ به مشکلات مزمن اقتصاد ایران که علی‌رغم توجه دولت‌ها به آن و ارائه راه‌حل‌های مختلف (۳) چون کنترل قیمت، ایجاد قیمت و بازارهای تضمینی، تدارک کالا برای مردم از طریق توزیع کوپن و ... حل نشده باقی‌مانده بود (۴)، در پاییز سال ۱۳۸۹ اجرا شد. طرح هدفمندی یارانه‌ها یکی از سیاست‌های توسعه اقتصادی است که البته ابعاد اجتماعی نیز دارد و با هدف جلوگیری از افزایش بی‌رویه مصرف سوخت، تغییر الگوی مصرف انرژی، رسیدگی به گروه‌های کم‌درآمد، و از بین بردن فاصله طبقاتی، اجرا شده است. دولت با توزیع یارانه تلاش دارد که به اقشار آسیب‌پذیر جامعه

کمک کند، و امیدوار است که همه انسان‌های تحت حاکمیتش به حداقل نیازهای یک زندگی کرامت‌مدار که در قانون اساسی، شرع، عرف و موازین بین‌المللی حقوق بشر ذکر شده است، دست یابند (۱). یارانه همچنان‌که ذکر شد، علاوه بر آثار اقتصادی، دارای آثار پنهانی است که بر روابط و مناسبات اجتماعی تأثیر دارند (۲)؛ و همین نکته است که بحث چگونگی اجرای راهبرد هدفمندسازی یارانه‌ها را مهم می‌نماید، به نحوی که با کمترین پیامدهای اقتصادی و اجتماعی در امور اساسی و روزمره زندگی مردم شهر و روستا از جمله اشتغال، تولید، توزیع، مصرف و جلوگیری از تورم، بتواند ثمرات مؤثر و مثبت خود را در راستای تحقق عدالت به همراه داشته باشد؛ و همین موضوع است که مطالعه اثرات راهبرد اتخاذشده در هدفمندی یارانه را برای برنامه‌ریزی‌های صحیح آینده دارای اولویت می‌سازد.

علاوه بر اهمیت بررسی آثار اقتصادی و اجتماعی یارانه به معنی عام آن، از آنجا که بخش وسیعی از جغرافیا و جمعیت هر کشور به روستاها اختصاص دارد، این موضوع دارای اهمیت ویژه است. بر اساس سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵، از کل جمعیت کشور ایران که معادل ۷۹۹۲۶۲۷۰ نفر بوده، ۷۴/۰۵ درصد در مناطق شهری و ۲۵/۹۵ درصد در مناطق روستایی ساکن بوده‌اند و این آمار برای استان زنجان حاکی از جمعیت ۱۰۵۷۰۰۰ نفری با تفکیک ۶۷/۲۷ درصد شهری و ۳۲/۷۳ درصد روستایی است. اما در نگاهی دیگر به آمارهای جمعیتی در دهه گذشته، علی‌رغم رشد جمعیتی سالانه (برای بازه‌های زمانی ۸۵-۹۰ و ۹۰-۹۵، به ترتیب، معادل ۱/۲۹ و ۱/۲۴ درصد)، می‌توان به کاهش جمعیت روستایی ناشی از مهاجرت معادل ۵/۵ درصد اشاره کرد (۵)، که نیازمند توجه ویژه است. ترکیب نگاه جمعیتی و مهاجرت با عملکرد اقتصادی نواحی روستایی و تأثیر آن بر بهره‌وری ملی اهمیت توجه به درآمد ۱۲/۴ درصدی بخش کشاورزی، شکار و جنگل‌داری از کل درآمد کشور و درآمد خانوار روستایی را نمایان می‌سازد که نسبت به یک خانوار شهری ۱/۷ برابر کمتر بوده است (۵). تأکید بر عدالت اجتماعی در این جوامع و بررسی آثار پرداخت یارانه بر زندگی اقتصادی و اجتماعی آنها همگام با نواحی شهری بسیار بااهمیت و اما چالش‌برانگیز است. بسیار بااهمیت است،

زیرا تعامل بخش کشاورزی و جامعه روستایی در توسعه ملی تأثیر به‌سزایی دارد؛ همچنین، چالش‌برانگیز است، زیرا الگوی این تعامل کانون یکی از پرمناقشه‌ترین عرصه‌ها و نیز تجدید نظرهای اجرایی و سیاست‌گذاری‌های فراوان بوده است (۶). در این راستا، بررسی ضریب جینی در سال ۱۳۹۵ به عنوان یک واحد اندازه‌گیری پراکندگی آماری که معمولاً برای سنجش میزان نابرابری در توزیع درآمد یا ثروت در یک جامعه آماری استفاده می‌شود، بیانگر آن است که این ضریب برای کل کشور معادل ۰/۳۹، برای مناطق شهری معادل ۰/۳۷ و برای مناطق روستایی ۰/۳۴ بوده است. اما بررسی‌های دقیق‌تر آمار سال ۹۵ سهم ۱۰، ۲۰ و ۴۰ درصد ثروتمندترین به ۱۰، ۲۰ و ۴۰ درصد فقیرترین جمعیت مناطق روستایی را به ترتیب ۹/۲۵، ۵/۷۸ و ۳/۳۴ نشان می‌دهد که بیانگر شکاف درآمدی بالا در داخل مناطق روستایی است (۵). در مجموع، یارانه نقدی به‌صورت یکسان به تمامی افراد جامعه شهری و روستایی در حالی تعلق می‌گیرد که جمعیت قابل توجه جامعه روستایی با کارکردهای چندگانه اقتصادی و اجتماعی نیازمند توجه ویژه است. جامعه روستایی دوره‌ای از تحولات اجتماعی و فرهنگی را تجربه می‌کند و برنامه اقتصادی و اجتماعی می‌تواند شدت، سرعت و حتی جهت این تحولات را تحت تأثیر قرار دهد (۲). از نظر پژوهشگران، بی‌توجهی دولت‌ها به ویژگی‌های منحصر به فرد روستا عامل مهمی در تشدید نابرابری‌ها در عدالت اجتماعی شناخته شده است (۷). بنابراین، با توجه به اهمیت موضوع در جامعه روستایی، گروه هدف مطالعه حاضر جامعه روستایی در نظر گرفته شده است.

در ایران، در زمینه هدفمندسازی یارانه‌ها در مطالعات محدودی، روی اثرات هدفمندسازی بر خانوار روستایی تأکید شده است. برای نمونه، به باور انصاری و همکاران (۴)، حذف یارانه از بخش‌های تولید مواد غذایی دارای پیامدهایی برای خانواده‌های ایرانی است که بیشترین اثر آن متوجه خانواده‌های کم‌درآمد روستایی می‌شود. همچنین، مطالعات انجام‌شده در زمینه هدفمندسازی یارانه‌ها در ایران هر کدام با تأکید بر نگاه ژرفایی، به یکی از ابعاد اقتصادی یا اجتماعی موضوع پرداخته‌اند، در حالی که مطالعه حاضر به بررسی اثرات تعاملی اقتصادی و اجتماعی هدفمندسازی یارانه بر خانوار روستایی - که همواره از اقشار آسیب‌پذیر محسوب می‌شوند - پرداخته است.

اثرات اقتصادی

در رابطه با اثرات اقتصادی یارانه مطالعات مختلفی انجام شده که اغلب به اثرات اقتصادی یارانه بر تولید و بخش کشاورزی متمرکز بوده است، مانند جلالیان و همکاران (۸). مطالعه حاضر تأثیرات اقتصادی یارانه مصرفی را بر خانوار روستایی مورد مطالعه قرار می‌دهد. از جمله مطالعات مرتبط تحلیل اثرات هدفمندسازی یارانه‌ها در توانمندسازی اقتصادی خانوارهای روستایی است که نشان از اثرات مثبت طرح دارد (۹). در این راستا، شاخص‌های ارزیابی آثار اقتصادی در ادامه شرح داده می‌شود:

بهبود درآمد و قدرت خرید: پرداخت یارانه نقدی سبب شده تا در خانوار روستایی شاخص افزایش درآمد به سرعت ملموس شود (۱۰)، زیرا در روستاها افراد بدون درآمدی وجود دارند که پرداخت یارانه نقدی می‌تواند باعث ایجاد درآمد مستمر و احتمالاً افزایش قدرت خرید پوشاک، کالاهای اساسی، طلا، زمین و خودرو شود (۹) که از دیگر شاخص‌های آثار اقتصادی یارانه است. برخی محققان چون زیرک (۱۱) افزایش مصرف بی‌رویه در کالاهای اساسی را به عنوان اثر یارانه نقدی معرفی کرده‌اند. اما باید توضیح داد که افزایش مصرف در مواردی مصداق دارد که دارای هزینه‌های متناسب با مبلغ یارانه چه به صورت نقدی و چه به صورت اقساطی باشد. در کشور کلمبیا نیز پرداخت یارانه نقدی موجب افزایش قدرت خرید لباس شده است (۱۲). اما به گفته صادقی و همکاران (۱۰)، هدفمندی یارانه‌ها و پرداخت وجه نقدی به روستاییان به صورت ماهانه بر خرید پوشاک برای اعضای خانوار به طور کلی تأثیر کم تا متوسط داشته است؛ و بر اساس ارزیابی صحرائی و همکاران (۱۳)، قدرت خرید کاهش یافته، چرا که قیمت کالاهای اساسی بیشتر شده است. بر پایه نتایج مطالعه‌ای در کشور مالزی، قدرت خرید و قدرت پرداخت بدهی افرادی که یارانه دریافت کردند، نسبت به افرادی که یارانه دریافت نکردند، بیشتر است (۱۴).

افزایش هزینه‌ها: افزایش هزینه‌ها شامل هزینه‌های آب، برق، گاز و نیز نهاده‌های کشاورزی است. نتایج تحقیق صادقی و همکاران (۱۰) نشان می‌دهد که هزینه‌ها

افزایش داشته و موجب شده است که مردم روند مصرف انرژی شامل گاز، برق و همچنین، آب را بدون تغییر نگهدارند یا کاهش دهند.

پس‌انداز و منابع مالی: افزایش پس‌انداز در خانوار روستایی و افزایش تعداد صندوق‌های قرض‌الحسنه محلی از دیگر شاخص‌های اقتصادی است که به گفته فراهانی و همکاران (۹)، تا حدودی تحت تأثیر یارانه دارای افزایش بوده است، اگرچه افزایش هزینه‌ها خود امکان پس‌انداز را کاهش می‌دهد.

توسعه فعالیت کشاورزی: به گفته سپیکا و همکاران (۱۵)، یارانه می‌تواند مانند بالش پول عمل کند و فرصت‌های تصمیم‌گیری کشاورزان را گسترش دهد و برای کشاورزان، ابزاری مناسب در قالب مکمل روش‌های مدیریت مخاطره باشد؛ از آن جمله می‌توان به افزایش امکان بیمه محصولات، افزایش قدرت استفاده از روش‌های آبیاری نوین و افزایش توان خرید ادوات، افزایش به‌کارگیری نهاده‌های تولید، ابزارآلات و به تبع آن، افزایش تولید اشاره کرد. اما نتایج تحقیق صحرائی و همکاران (۱۳) نشان داد که اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها موجب افزایش هزینه‌های تولید شامل افزایش هزینه‌های آب، برق، گازوئیل و هزینه‌های کارگری ... و سبب اظهاراتی چون "کشاورزی دیگر سودی ندارد"، شده است.

فرصت شغلی: افزایش توان اقتصادی در ایجاد کسب‌وکار و افزایش انگیزه برای ایجاد مشاغل جدید و افزایش توان احیا و توسعه مشاغل قدیمی از دیگر شاخص‌های بررسی آثار اقتصادی پرداخت یارانه است که در مطالعه صادقی و همکاران (۱۰) در زمینه اشتغال‌زایی تحت تأثیر یارانه در جامعه مورد مطالعه (دهدز ایذه) تا حدودی افزایش یافته ارزیابی شد.

اثرات اجتماعی

در رابطه با اثرات اجتماعی، پیرایی و سیف (۱۶) تأثیر هدفمندسازی یارانه‌ها بر رفاه اجتماعی در ایران را مثبت یافته و عنوان می‌کنند که هدفمندسازی یارانه‌ها رفاه اجتماعی را بهبود بخشیده است. شهنازی و همکاران (۱۷)، در ارزیابی تغییرات رفاه

خانواده‌های شهری و روستایی قبل و بعد از پرداخت یارانه با ضریب جینی و ضریب اتکینسون، نشان می‌دهند که علی‌رغم کاهش نابرابری، رفاه خانواده‌ها به دلیل افزایش تورم و کاهش درآمد واقعی، نزولی بوده است. ازکیا و حسینی رودبارکی (۲) ابعاد آثار اجتماعی یارانه را برمی‌شمرند. این ابعاد به عنوان مبنای نظری آثار اجتماعی مطالعه حاضر، با اضافه کردن بعد توسعه الگوی زندگی روستایی برگزیده شده‌اند، و شرح هر کدام در ادامه بیان می‌شود:

تغییر در روابط خانواده: صحرايي و همکاران (۱۳)، در تحلیل تأثیر اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها بر خانوارهای روستایی، به افزایش اختلافات خانوادگی و افزایش بحث و مشاجره در خانوار روستایی اشاره می‌کند که در نهایت، سبب تضعیف قدرت پدر در خانواده می‌شود. البته محققانی چون ازکیا و همکاران (۲) از افزایش تنش در خانواده‌های متوسط و بالاتر صحبت می‌کنند، و البته می‌گویند در خانواده‌های فقیر یارانه سبب کاهش نزاع و درگیری و ایجاد آرامش برای تأمین حداقل‌های زندگی شده است.

سرمایه انسانی: یکی از اثرات اجتماعی یارانه، سرمایه‌گذاری در سرمایه انسانی با شاخص بهبود موارد تغذیه‌ای مانند افزایش مصرف گوشت، حبوبات، فرآورده‌های لبنی و غلات است که می‌تواند با ایجاد بدن سالم زمینه‌ساز پرورش ذهن سالم شود. اگر چه بر اساس ارزیابی عبدالهی و همکاران (۱۸)، یارانه نقدی تنها بر تأمین اقلام غذایی طبقات اجتماعی - اقتصادی پایین‌تر مؤثر است، اما طولابی‌نژاد و همکاران (۱۹) طرح هدفمندی یارانه‌ها را به‌طور کلی در شاخص بهبود موارد تغذیه‌ای و میزان تنوع رژیم غذایی دارای اثرات مطلوب می‌دانند. در کشور کلمبیا نیز پرداخت یارانه نقدی سبب افزایش کمی و کیفی مصرف مواد غذایی مانند برنج، غلات، شیر، گوشت و تخم مرغ شده است (۱۲). اما میرلطفی و همکاران (۲۰) ابراز می‌دارند که الگوی مصرف غذایی خانوارهای روستایی بعد از اجرای طرح بهبود نیافته است. از دیگر شاخص‌های ارزشمند سرمایه‌گذاری در سرمایه انسانی افزایش امکان و تمایل به بهره‌مندی از آموزش مانند آموزش فرزندان و مخصوصاً دختران است که نتایج مطالعه‌ای در کشور کلمبیا (۱۲) نیز تحقق این شاخص را نمایان کرده است. افزایش امکان و تمایل به بهره‌مندی از امکانات بهداشتی به عنوان

شاخصی دیگر از اثرات یارانه بر سرمایه انسانی است که در مطالعه صادقی و همکاران (۱۰)، به تفکیک در خصوص استفاده از مواد بهداشتی، مراقبت‌های بهداشتی مانند مراقبت دوران بارداری، و افزایش امکان پرداخت حق بیمه برای فرزندان مورد بررسی قرار گرفته و یارانه را بر این موارد مؤثر یافته است. طولابی‌نژاد و همکاران (۱۹) طرح اجرا شده در ایران را در شاخص بهره‌مندی از خدمات بهداشتی، آموزشی، تفریحی و اوقات فراغت دارای تأثیر چندانی ارزیابی نمی‌کنند.

امنیت اجتماعی و روانی: افزایش احساس امنیت روانی و اجتماعی در افراد و به‌ویژه سرپرست خانوار به لحاظ مسئولیت بیشتر او در خصوص معاش خانواده می‌تواند نتیجه حمایت‌های یارانه‌ای باشد. همچنین، احساس امنیت می‌تواند به اعتماد به نفس و عزت نفس بینجامد. در مطالعه قاسمی و همکاران (۲۱) نیز به موضوع احساس امنیت روانی و افزایش عزت نفس پرداخته شده است.

مصرف تجملی و تظاهری: این مصرف به افزایش میل به مصرف غیرضروری در اقشار متوسط و فقیر اشاره دارد، مانند افزایش میل به تجمل‌گرایی و خرید کالای تجملی (به‌صورت اقساطی)، افزایش مصرف دخانیات، و افزایش استفاده از وسایل ارتباطی مانند ماهواره. در این زمینه، ازکیا و همکاران (۲) بر این باورند که تمایل به مصرف تجملی در جامعه روستایی افزایش یافته است. همچنین، صحرایی و همکاران (۱۳) اجرای طرح هدفمندی یارانه‌ها را مرتبط با بروز ناهنجاری‌هایی چون بیشتر شدن اعتیاد به مواد مخدر به‌ویژه شیشه در مناطق روستایی می‌دانند، در حالی که در مطالعه اثرات یارانه در جامعه روستایی و شهری کشور کلمبیا، آتاناسیو و مسنارد (۱۲) دریافتند که یارانه بر میزان مصرف الکل و تنباکو اثری نداشته است.

سرمایه اجتماعی: سرمایه اجتماعی تحت تأثیر افزایش اعتماد به دولت افزایش می‌یابد و اتکا به پول و روابط پولی را کاهش می‌دهد (۲۲)؛ اما از نگاه فراهانی و همکاران (۹)، پرداخت نقدی یارانه باعث وابسته شدن مردم به دولت می‌شود، که این وابستگی مخرب سرمایه اجتماعی است و می‌تواند بر کاهش روحیه کار مؤثر باشد. در حالی که افزایش توان اقتصادی از طریق یارانه می‌تواند به نقل از قاسمی و همکاران (۲۱)، افزایش

بازدید و صلۀ رحم و افزایش سرمایه اجتماعی را به همراه آورد. همچنین، افزایش تمایل به شرکت در کلاس‌های آموزشی مختلف و ارتقای مهارت‌های اجتماعی می‌تواند از پیامدهای پرداخت یارانه باشد که در تشکیل و افزایش سرمایه اجتماعی دخیل است.

فردگرایی: فردگرایی شامل توجه ویژه فرد به خود مانند هزینه برای تناسب اندام و گرفتن رژیم‌های لاغری و یا چاقی، و برقراری ارتباطات پولی است. ارتباطات پولی یعنی فرد در برقراری ارتباط ابتدا معادله هزینه-فایده را در نظر گرفته و اگر این ارتباط فایده‌ای بیش از هزینه‌های آن داشت، برقراری ارتباط را در اولویت قرار می‌دهد. نگاه اقتصادی به ارتباطات می‌تواند روابط فرد با دوستان، خویشاوندان و همسایگان را نیز تحت تأثیر قرار داده و منجر به کاهش ارتباطات و کاهش سرمایه اجتماعی شود. در این بعد، اگرچه توجه فرد به خود و هزینه برای سلامت جسم و روح مطلوب ارزیابی می‌شود، اما روابط پولی ضمن محدود کردن دایره ارتباطات می‌تواند سلامت جسم و روان را به مخاطره بیندازد.

توسعه الگوی زندگی روستایی: از دیگر شاخص‌های اجتماعی که می‌تواند از اثرات محتمل یارانه باشد، شکل‌گیری الگوی مصرف جدید و ارتقای کیفیت زندگی، کاهش در مهاجرت‌های روستا به شهر، افزایش تمایل به ادامه زندگی در روستا و افزایش سطح رفاه خانواده (۱۰) اشاره کرد. اگرچه ضیایی (۲۳) اجرای نظام یارانه‌ای کشور در سال‌های قبل از پرداخت یارانه نقدی را از نظر جمعیتی منجر به مهاجرت روستاییان به شهرها دانسته که توسعه کالبدی شهرها نیز از جمله تبعات آن بوده است.

روش‌شناسی

تحقیق حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر روش جمع‌آوری داده‌ها میدانی است. داده‌های تحقیق با استفاده از ابزار پرسشنامه در سطح خانواده‌های روستایی شهرستان زنجان جمع‌آوری شده است. شهرستان زنجان در مجموع ۳۳۳ روستا با جمعیتی بالغ بر ۹۷۶۹۹ نفر دارد که در سه بخش شهرستان زنجان گسترده شده، که جامعه هدف تحقیق حاضر را تشکیل می‌دهد. روش نمونه‌گیری مطالعه حاضر خوشه‌ای دومرحله‌ای

است، بدین ترتیب که ابتدا از هر بخش سه روستا به عنوان خوشه‌های تحقیق به صورت تصادفی انتخاب شد که در مجموع، شامل نه روستا می‌شود. تصمیم‌گیری در خصوص تعداد خوشه‌ها با توجه به تعداد نمونه مورد نیاز انجام شد (۲۴). سپس، در هر روستا، روش تصادفی ساده برای نمونه‌گیری اجرا و پرسشنامه تکمیل شد. اجرای مرحله دوم نمونه‌گیری به دلیل شباهت موارد به هم بود، با این تأکید که بررسی تک‌تک موارد سبب هدر رفت منابع (و حتی تشابه بیش از حد نتایج) می‌شود (۲۵). متغیر هدف در نمونه‌گیری سرپرستان خانوار دریافت‌کننده یارانه بود. حجم نمونه نیز با استفاده از رابطه کوکران محاسبه شد. در رابطه کوکران، با فرض قابلیت اطمینان پنج درصد ($Z=1/96$)، و حداکثر واریانس (pq) ویژگی مورد نظر ($p=q=0/5$)، و نیز دقت حدود شش درصد محاسبه انجام و تعداد نمونه تحقیق حاضر ۲۶۶ نفر برآورد شد که به منظور اطمینان تعداد ۲۷۰ پرسشنامه جمع‌آوری شد.

ابزار تحقیق پرسشنامه مشتمل بر دو بخش است: بخش اول به ویژگی‌های فردی شامل نوع سکونت در روستا (دائم، فصلی)، سن، جنس، وضعیت تاهل، تعداد اعضای خانوار، وضعیت شغلی، میزان تحصیلات و وضعیت اقتصادی خانوار می‌پردازد. بخش دوم پرسشنامه مشتمل بر گویه‌های ارزیابی اثرات اقتصادی و اجتماعی یارانه بر زندگی جامعه روستایی است، که تمامی گویه‌های مربوط با مقیاس پنج‌سطحی از خیلی کم (یک) تا خیلی زیاد (پنج) اندازه‌گیری شده‌اند. اثرات اقتصادی مشتمل بر پنج بعد است (جدول ۱). آثار اجتماعی مشتمل بر هشت بعد شامل تغییر در روابط خانواده (چهار گویه)، سرمایه‌گذاری در سرمایه انسانی (نه گویه)، سرمایه اجتماعی (سه گویه)، مصرف تظاهری (پنج گویه)، حمایت اجتماعی و روانی (چهار گویه)، فردگرایی (سه گویه) و توسعه الگوی زندگی روستایی (چهار گویه) است. روایی ابزار تحقیق با استفاده از نظر متخصصان دانشگاهی بررسی شد. در راستای بررسی پایایی ابزار تحقیق، در یک مطالعه پایلوت، پرسشنامه در اختیار سی نفر از مردم روستایی که از جمله روستاهای انتخاب‌شده برای نمونه نبود، قرار گرفت و نتایج بیانگر پایایی ابزار در خصوص گویه‌های آثار اقتصادی معادل ۰/۷۵۶ و گویه‌های آثار اجتماعی معادل ۰/۹۲۳ بود. تحلیل اطلاعات با استفاده از نرم‌افزارهای SPSS و AMOS انجام شد.

نتایج و بحث

یافته‌های توصیفی اثرات اقتصادی اجرای طرح هدفمندسازی یارانه‌های مصرفی

یافته‌ها در خصوص آثار اقتصادی یارانه مصرفی ابتدا به‌طور کلی و سپس، بر اساس ابعاد مختلف گزارش می‌شود. البته برای توصیف هر بعد به‌منظور ارائه نتایج به‌صورت خلاصه و قابل درک (۲۶)، گویه‌های مرتبط جمع و سپس، در مقیاس سه سطح گزارش شده است. مطابق جدول ۱، نیمی از پاسخ‌گویان (۵۲/۲ درصد) یارانه را به‌طور کلی دارای اثر اقتصادی در حد متوسط می‌دانستند. در ارتباط با ابعاد آثار اقتصادی، اکثریت پاسخ‌گویان (۸۵/۵ درصد) درآمد را بهبود یافته و قدرت خرید را افزایش یافته در حد متوسط تا زیاد ارزیابی کردند. اگرچه درآمدها افزایش یافته، اما تقریباً نیمی از پاسخ‌گویان (۵۱/۵ درصد) بیان کردند که هزینه‌ها هم در حد زیاد افزایش یافته است. بیش از یک‌سوم پاسخ‌گویان (۷۸/۹ درصد) باور دارند که یارانه در حد کم تا متوسط سبب فراهم آوردن امکان پس‌انداز شده است. اکثریت پاسخ‌گویان (۹۳/۷ درصد) یارانه را در حد متوسط تا زیاد در راستای توسعه فعالیت‌های کشاورزی مؤثر ارزیابی کردند؛ اما بنا به اظهارات بیش از نیمی از پاسخ‌گویان (۶۰/۷ درصد)، یارانه نتوانسته حمایت‌کننده ایجاد فرصت شغلی برای مردم روستا باشد.

جدول ۱- توصیف یافته‌های مطالعه پیرامون اثرات اقتصادی یارانه مصرفی و ابعاد پنج‌گانه

ابعاد	کم		متوسط		زیاد	
	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
اثرات اقتصادی به‌طور کلی	۲۰/۱	۱۴۱	۵۲/۲	۱۴۱	۲۷/۷	۷۵
ابعاد اثرات اقتصادی:	-	-	-	-	-	-
بهبود درآمد و قدرت خرید	۱۴/۴	۱۶۸	۶۲/۲	۱۶۸	۲۳/۳	۶۳
افزایش هزینه	۳۵/۶	۳۵	۱۳	۳۵	۵۱/۵	۱۳۹
پس‌انداز و منابع مالی	۲۸/۹	۱۳۵	۵۰	۱۳۵	۲۱/۱	۵۷
توسعه فعالیت کشاورزی	۶/۳	۱۱۲	۴۱/۵	۱۱۲	۵۲/۲	۱۴۱
فرصت شغلی	۶۰/۷	۴۴	۱۶/۳	۴۴	۲۳	۶۲

مأخذ: یافته‌های پژوهش

یافته‌های توصیفی اثرات اجتماعی اجرای طرح هدفمندسازی یارانه‌های مصرفی

همان‌گونه که در جدول ۲ آمده است، یافته‌های توصیفی پیرامون نظر پاسخ‌گویان در خصوص اثرات اجتماعی یارانه مصرفی نشان داد که به‌طور کلی، اکثریت پاسخ‌گویان (۸۳/۳ درصد) اثرات اجتماعی یارانه را در حد متوسط تا زیاد ارزیابی می‌کنند. اکثریت پاسخ‌گویان (۹۱/۱ درصد) یارانه را در حد کم تا متوسط بر تغییر روابط خانوادگی مؤثر گزارش کردند. در عوض، بنا به اظهار اکثریت پاسخ‌گویان، مبالغ یارانه در حد متوسط تا زیاد سبب افزایش سرمایه‌گذاری در سرمایه انسانی (۸۷/۷ درصد)، امنیت روانی-اجتماعی (۸۷/۱ درصد) و بهبود سطح سرمایه اجتماعی (۸۵/۲ درصد) شده است. همچنین، ۸۳ درصد پاسخ‌گویان باور دارند که با دریافت یارانه نقدی، مصرف تجملی در حد کم تا متوسط وارد زندگی روستایی شده است و ۷۴/۹ درصد پاسخ‌گویان بیان داشتند که فردگرایی در حد کم در روستا معمول شده است.

جدول ۲- توصیف یافته‌های مطالعه پیرامون اثرات اجتماعی یارانه مصرفی و ابعاد هفت‌گانه آن

ابعاد	کم		متوسط		زیاد	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
اثرات اجتماعی به‌طور کلی	۴۵	۱۶/۷	۱۲۸	۴۷/۴	۹۷	۳۵/۹
ابعاد اثرات اجتماعی:	-	-	-	-	-	-
تغییر روابط خانوادگی	۱۵۱	۵۵/۹	۹۵	۳۵/۲	۲۴	۸/۹
سرمایه‌گذاری در سرمایه انسانی	۳۳	۱۲/۲	۱۳۳	۴۹/۳	۱۰۴	۳۸/۵
امنیت روانی-اجتماعی	۳۵	۱۳	۱۲۳	۴۵/۶	۱۱۲	۴۱/۵
مصرف تجملی	۱۲۵	۴۶/۳	۹۹	۳۶/۷	۴۶	۱۷
بهبود سطح سرمایه اجتماعی	۴۰	۱۴/۸	۱۴۴	۵۳/۳	۸۶	۳۱/۹
فردگرایی	۲۰۲	۷۴/۹	۴۶	۱۷	۲۲	۸/۱
گسترش الگوی زندگی روستایی	۴۷	۱۷/۴	۱۳۹	۵۱/۵	۸۴	۳۱/۱

مأخذ: یافته‌های پژوهش

نتایج تحلیل اثرات اقتصادی هدفمندسازی یارانه‌های مصرفی

نتایج شاخص‌های نیکویی برازش تحلیل عاملی تأییدی سطح دوم تبیین اثرات اقتصادی هدفمندسازی یارانه‌های مصرفی نشان می‌دهد که مدل مورد نظر بر اساس شاخص‌های نیکویی برازش از سطح برازش مطلوب برخوردار است (جدول ۳).

جدول ۳- شاخص‌های نیکویی برازش مدل تبیین اثرات اقتصادی هدفمندسازی یارانه‌ها

شاخص	X ² /df	GFI	CFI	IFI	RMSEA
میزان مطلوب	کمتر از ۳	بیشتر از ۰/۹	بیشتر از ۰/۹	بیشتر از ۰/۹	کمتر از ۰/۰۸
مقدار گزارش شده	۱/۵۶۱	۰/۹۲۹	۰/۹۶۹	۰/۹۶۹	۰/۰۵۱

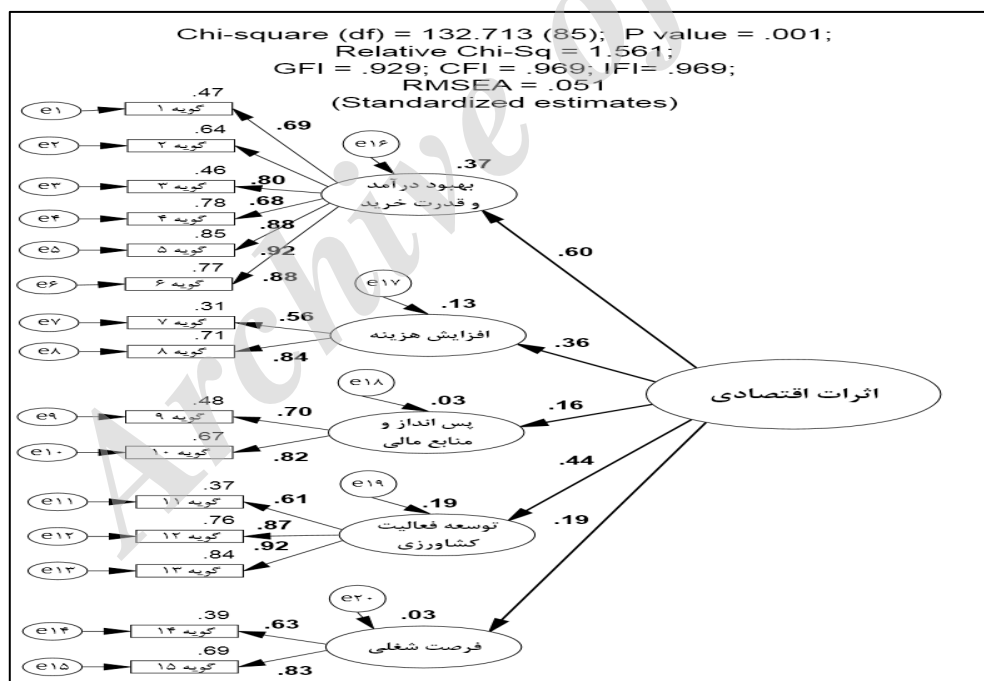
مأخذ: یافته‌های پژوهش

نتایج تحلیل عاملی تأییدی سطح دوم نشان داد که در میان سایر موارد، بهبود درآمد و قدرت خرید روستاییان دارای بالاترین سهم در تبیین اثرات اقتصادی هدفمندسازی یارانه‌ها از دیدگاه پاسخ‌گویان بوده، به گونه‌ای که بهبود درآمد و قدرت خرید دارای ۳۷ درصد واریانس تبیینی با بار عاملی استاندارد برابر با ۰/۶۰۵ و معنی دار ($\rho=0/042$) بوده است. از دیدگاه پاسخ‌گویان، هدفمندی یارانه‌ها بر توسعه فعالیت‌های کشاورزی آنها اثر معنی‌دار داشته ($\rho=0/041$) و با ۱۹ درصد دومین سهم را در تبیین اثرات اقتصادی هدفمندسازی یارانه‌ها با بار عاملی استاندارد برابر با ۰/۴۹۳ ایفا کرده است. سومین عامل مهم افزایش هزینه‌ها با بار عاملی استاندارد ۰/۳۵۸ بوده که با اثر معنی‌دار ($\rho=0/043$) بالغ بر ۱۳ درصد از تغییرات اقتصادی هدفمندسازی یارانه‌ها را تبیین کرده است. این در حالی است که ایجاد فرصت شغلی و امکان پس‌انداز و منابع مالی برای روستاییان در اثر اجرای سیاست هدفمندسازی یارانه‌ها دارای پایین‌ترین سهم در تبیین اثرات اقتصادی و غیرمعنی‌دار بوده‌اند (شکل ۱ و جدول ۴).

جدول ۴- ضرایب تبیین اثرات اقتصادی هدفمندسازی یارانه‌ها

رتبه	ابعاد	مقادیر غیراستاندارد	خطای استاندارد	ضریب استاندارد	نسبت بحرانی	سطح معنی داری
۱	بهبود درآمد و قدرت خرید	۱/۳۷۸	۰/۶۸۰	۰/۶۰۵	۲/۰۲۶	۰/۰۴۲
۳	افزایش هزینه پس انداز و منابع مالی	۰/۷۲۶	۰/۳۵۰	۰/۳۵۸	۲/۰۲۵	۰/۰۴۳
۵	توسعه فعالیت کشاورزی	۰/۳۷۵	۰/۳۵۴	۰/۱۶۱	۱/۰۵۸	۰/۲۹۰
۲	فرصت شغلی	۰/۵۶۹	۰/۲۷۸	۰/۴۳۹	۲/۰۴۹	۰/۰۴۱
۴	فرصت شغلی	۰/۳۸۹	۰/۳۵۴	۰/۱۸۷	۱/۱۰۰	۰/۲۷۱

مأخذ: یافته‌های پژوهش

مأخذ: یافته‌های پژوهش

شکل ۱- تحلیل عاملی تأییدی سطح دوم تبیین اثرات اقتصادی هدفمندسازی یارانه‌ها

نتایج تحلیل اثرات اجتماعی هدفمندسازی یارانه‌های مصرفی

شاخص‌های نیکویی برازش تحلیل عاملی تأییدی سطح دوم تبیین اثرات اجتماعی هدفمندسازی یارانه‌های مصرفی (جدول ۵) مبین آن است که مدل مورد نظر از سطح برازش مطلوب برخوردار است.

جدول ۵- شاخص‌های نیکویی مدل تبیین اثرات اجتماعی هدفمندسازی یارانه‌ها

شاخص	$\frac{x^2}{df}$	GFI	CFI	IFI	TLI	RMSEA
میزان مطلوب	کمتر از ۳	بیشتر از ۰/۹	بیشتر از ۰/۹	بیشتر از ۰/۹	بیشتر از ۰/۹	کمتر از ۰/۰۸
مقدار گزارش شده	۱/۴۱۰	۰/۸۴۶	۰/۹۵۸	۰/۹۵۸	۰/۹۵۴	۰/۰۴۳

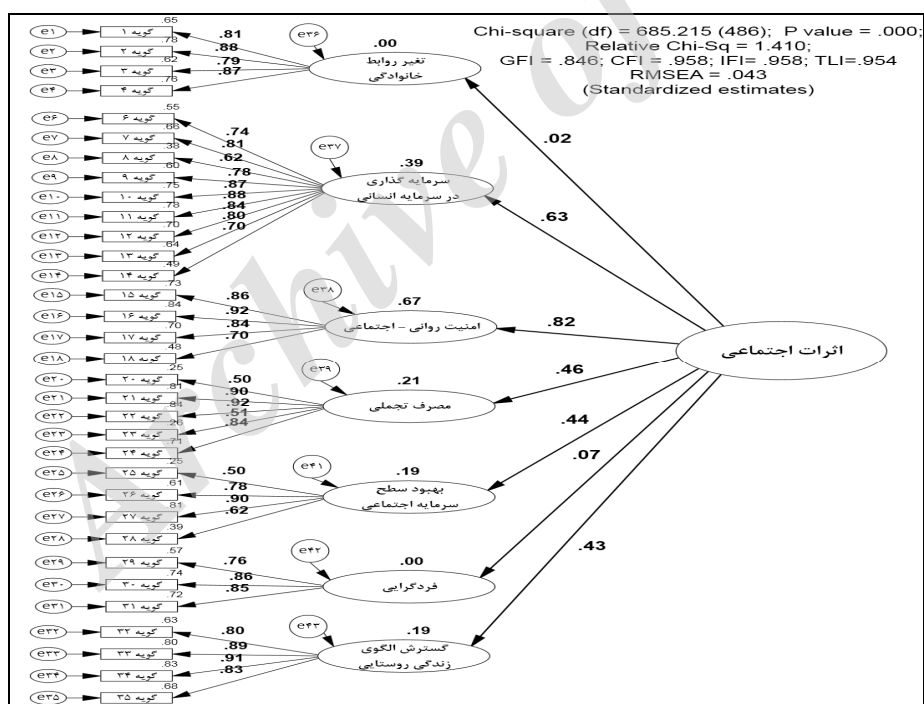
مأخذ: یافته‌های پژوهش

با توجه به نتایج جدول ۶، امنیت روانی- اجتماعی بالاترین سطح را از دیدگاه پاسخ‌گویان در تبیین اثرات اجتماعی هدفمندسازی یارانه‌ها داشته است، بدین ترتیب که امنیت روانی- اجتماعی ۶۷ درصد واریانس تبیینی با ضریب استاندارد ۰/۸۱۷ اولین رتبه را داشته و معنی‌دار ($p=0/000$) بوده است. دومین عامل سرمایه‌گذاری در سرمایه انسانی است که ۳۹ درصد تغییرات اثرات اجتماعی طرح هدفمندسازی یارانه‌ها را با ضریب استاندارد برابر با ۰/۶۲۷ در سطح معنی‌داری ($p=0/000$) تبیین کرده است. عامل سوم معنی‌دار ($p=0/000$)، که ۲۱ درصد تغییرات اثرات اجتماعی هدفمندسازی یارانه‌ها را تبیین می‌کند، مصرف تجملی بوده و دارای ضریب استاندارد معادل ۰/۴۵۸ است. چهارمین عامل معنی‌دار ($p=0/000$) در عوامل اجتماعی طرح هدفمندسازی یارانه‌ها عبارت است از بهبود سطح سرمایه اجتماعی که دارای بار عاملی استاندارد معادل ۰/۴۴۱ است و ۱۹ درصد تغییرات اثرات اجتماعی را تبیین کرده است. عامل پنجم گسترش الگوی زندگی روستایی است؛ این عامل هم ۱۹ درصد از تغییرات اثرات اجتماعی را با بار عاملی استاندارد معادل ۰/۴۳۱ به‌طور معنی‌دار ($p=0/000$) تبیین کرده است. اما نتایج مطالعه نشان داد که هدفمندسازی یارانه‌ها نتوانسته به شکل معنی‌دار بر تغییر روابط خانوادگی و فردگرایی اثر داشته باشد (شکل ۲ و جدول ۶).

جدول ۶- ضرایب تبیین اثرات اجتماعی هدفمندسازی یارانه‌ها

رتبه	ابعاد	مقادیر غیراستاندارد	خطای استاندارد	ضریب استاندارد	نسبت بحرانی	سطح معنی داری
۷	تغییر روابط خانوادگی	۰/۰۳۲	۰/۱۳۸	۰/۰۱۹	۰/۲۳۰	۰/۸۱۸
۲	سرمایه گذاری در سرمایه انسانی	۰/۵۸۷	۰/۱۰۴	۰/۶۲۷	۵/۶۶۷	۰/۰۰۰
۱	امنیت روانی - اجتماعی	۱/۷۰۳	۰/۳۰۱	۰/۸۱۷	۵/۶۶۰	۰/۰۰۰
۳	مصرف تجمعی	۰/۵۲۷	۰/۱۲۷	۰/۴۵۸	۴/۱۴۹	۰/۰۰۰
۴	بهبود سطح سرمایه اجتماعی	۰/۵۲۶	۰/۱۳۳	۰/۴۴۱	۳/۹۷۲	۰/۰۰۰
۶	فردگرایی	۰/۱۲۸	۰/۱۵۵	۰/۰۷۰	۰/۸۲۸	۰/۴۰۷
۵	گسترش الگوی زندگی روستایی	۰/۷۹۹	۰/۱۷۹	۰/۴۳۱	۴/۴۷۴	۰/۰۰۰

مأخذ: یافته‌های پژوهش

مأخذ: یافته‌های پژوهش

شکل ۲- تحلیل عاملی تأییدی سطح دوم تبیین اثرات اجتماعی هدفمندسازی یارانه‌ها

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

بر اساس یافته‌های مطالعه حاضر برگرفته از نظرات ۲۷۰ پاسخ‌گوی سرپرست خانوار در نه روستای شهرستان زنجان، می‌توان چنین نتیجه‌گیری کرد که به‌طور کلی، یارانه دارای اثر متوسط بر وضعیت اقتصادی آنها بوده است. در تبیین این یافته، باید به تشریح ابعاد سازنده عامل اقتصادی پرداخت که بر اساس یافته‌های توصیفی مرتبط، پاسخ‌گویان اثرات یارانه بر افزایش درآمد و افزایش قدرت خرید را در حد متوسط تا زیاد ارزیابی کردند، اما در حقیقت، تأثیر درآمد ناشی از هدفمندی یارانه با تأکید پاسخ‌گویان بر افزایش هزینه‌ها در حد زیاد خنثی می‌شود. همچنین، اکثر پاسخ‌گویان اثر یارانه را بر توسعه فعالیت‌های کشاورزی خود در حد متوسط تا زیاد مؤثر گزارش کردند. با توجه به اظهارات پاسخ‌گویان در خصوص افزایش درآمدی که بیشتر صرف هزینه‌های افزایش‌یافته می‌شود، نتایج توصیفی مطالعه مبنی بر امکان کم تا متوسط پس‌انداز تأیید می‌شود، چرا که درآمد اضافه‌شده صرف تأمین هزینه‌های افزوده‌شده می‌شود و مبلغی برای پس‌انداز باقی نمی‌ماند. این توضیح در خصوص نظر پاسخ‌گویان بر سطح محدود انگیزه برای ایجاد فرصت‌های شغلی جدید و یا احیای مشاغل قبلی دلالت دارد، زیرا اثرات اقتصادی یارانه در حدی نیست که سرپرست خانوار را ترغیب به ایجاد فرصت‌های شغلی جدید کند.

نتایج تحلیل عاملی تأییدی نیز نشان داد که ابعاد تبیین‌کننده و معنی‌دار عامل اقتصادی به‌ترتیب اهمیت سهم عبارت‌اند از: بهبود درآمد و قدرت خرید روستاییان، توسعه فعالیت‌های کشاورزی، و افزایش هزینه‌ها. نتیجه حاصل مبنی بر معنی‌داری اثر اجرای طرح هدفمندسازی یارانه بر درآمد با نتایج فراهانی و همکاران (۹) مطابقت دارد و افزایش قدرت خرید یافته‌ای است که در مطالعه زیرک (۱۱) نیز به عنوان اثر یارانه نقدی معرفی شده و در مطالعه سیمانجونتک و همکاران (۱۴) مورد تأیید قرار گرفته است. اما باید توضیح داد که افزایش قدرت خرید در مواردی مصداق دارد که دارای هزینه‌های متناسب با مبلغ یارانه چه به‌صورت نقدی و چه به‌صورت اقساطی باشند، زیرا برای نمونه، یکی از گویه‌های افزایش قدرت خرید در پرسشنامه اولیه، افزایش قدرت خرید طلا و دیگری افزایش قدرت خرید زمین بود که به جهت پاسخ منفی عام

حذف شد. بنابراین، مطابق با مطالعه آتاناسیو و مسنارد (۱۲)، یارانه بر افزایش قدرت خرید شامل پوشاک، کالاهای اساسی و حتی خودرو مؤثر بوده است. اما با توجه به یافته‌های کیفی، نگارنده عمیقاً باور دارد که پاسخ‌گویان تلاش داشتند تا حداقل‌های اثرات اقتصادی را نیز مطرح کنند، تا زمینه حذف یارانه را از بین ببرند. این امر با نظر سپیکا و همکاران (۱۵) که می‌گویند یارانه می‌تواند مانند بالش پولی عمل کند که فرصت‌های تصمیم‌گیری کشاورزان را گسترش داده و ابزاری مناسب به عنوان مکمل روش‌های مدیریت مخاطره برای کشاورزان باشد، همخوانی دارد؛ زیرا اگر باور کنیم که یارانه توانسته درآمد و قدرت خرید را افزایش دهد، با نگاه به سهم معنی‌دار افزایش هزینه‌ها می‌توانیم افزایش درآمد را خنثی‌شده بیان‌کاریم و این موضوع همسو با نگاه صحرائی و همکاران (۱۳) است که قدرت خرید را کاهش یافته ارزیابی کردند، چرا که قیمت کالاهای اساسی بیشتر شده است.

معنی‌داری اثر پرداخت یارانه در توسعه فعالیت‌های کشاورزی با مطالعات پیشین مانند مطالعه فراهانی و همکاران (۹) همسو نیست، که می‌تواند ناشی از فاصله زمانی سه ساله بین دو مطالعه باشد؛ به نظر می‌رسد با توجه به مراقبت‌های جاری انجام شده در بخش کشاورزی و تسهیلات فراهم آمده در این زمینه، یارانه نیز به عنوان بالش اطمینان کشاورزان، آنها را برای توسعه حرفه موجود ترغیب کرده است.

عدم معنی‌داری سهم امکان پس‌انداز و منابع مالی برای روستاییان در اثر اجرای سیاست هدفمندسازی یارانه‌ها مخالف نتایج صحرائی و همکاران (۱۳) است، زیرا اولین نتیجه پرداخت یارانه نقدی افزایش سطح تورم قیمت کالاهای اساسی است و مردم کمتر از قبل می‌توانند پس‌انداز کنند و باید احتیاجات اساسی خود را تأمین کنند. البته در حالی که بر اساس مطالعه صادقی و همکاران (۱۰)، یارانه تا حدودی بر افزایش تمایل به اشتغال‌زایی مؤثر است، مطالعه حاضر این اثر را غیرمعنی‌دار یافت.

دیدگاه پژوهش حاضر در نمونه مورد مطالعه پیرامون اثرات اجتماعی اجرای طرح هدفمندسازی یارانه‌ها نشان می‌دهد که این اثرات در حد متوسط تا زیاد است. در توصیف ابعاد تبیین‌کننده عامل اجتماعی، نتایج نشان داد که سرمایه‌گذاری در سرمایه انسانی و احساس امنیت روانی و اجتماعی در نتیجه دریافت یارانه توسط اکثریت افراد

مورد مطالعه در حد متوسط تا زیاد است. همچنین، نتایج نشان داد که نیمی از مخاطبان بهبود سطح سرمایه اجتماعی و گسترش الگوی زندگی روستایی در حد متوسط را نتیجه اجرای طرح هدفمندسازی یارانه می‌دانند. اکثریت پاسخ‌گویان تغییر روابط خانوادگی و مصرف تجملی و تظاهری را در نتیجه دریافت یارانه در حد کم تا متوسط ارزیابی کردند. فردگرایی در حد کم از جمله دیگر آثار اجرای طرح هدفمندسازی یارانه در جامعه هدف مطالعه است.

نتایج تحلیل عاملی تأییدی نشان داد که از هفت بعد تعریف‌شده برای عامل اجتماعی، ابعاد احساس امنیت روانی و اجتماعی، سرمایه‌گذاری در سرمایه انسانی، مصرف تجملی، بهبود سطح سرمایه اجتماعی، و گسترش الگوی زندگی روستایی، به ترتیب اولویت، سهم سازنده و معنی‌داری در تبیین اثرات اجتماعی یارانه دارند. اما نتایج مطالعه نشان داد که هدفمندسازی یارانه‌ها نتوانسته به شکل معنی‌داری بر تغییر روابط خانوادگی و فردگرایی اثر داشته باشد. احساس امنیت روانی و اجتماعی به عنوان مهم‌ترین بعد تبیین‌کننده آثار اجتماعی یارانه که می‌تواند به عزت نفس منجر شود با مطالعه قاسمی و همکاران (۲۱) همسو است. سرمایه‌گذاری در سرمایه انسانی از نظر بهبود موارد تغذیه‌ای مانند افزایش مصرف گوشت، حبوبات، فرآورده‌های لبنی و غلات با مطالعه طولابی‌نژاد و همکاران (۱۹) سازگار است. نتیجه به دست آمده درباره سرمایه‌گذاری در سرمایه انسانی از نظر افزایش امکان و تمایل به بهره‌مندی از آموزش، همانند نتایج مطالعه آتاناسیو و مسنارد (۱۲) و از نظر افزایش امکان و تمایل به بهره‌مندی از امکانات بهداشتی، همانند مطالعه صادقی و همکاران (۱۰) است. مصرف تجملی و تظاهری به عنوان سومین بعدی که سهم معنی‌دار در تبیین عامل اجتماعی داشته، با نتایج مطالعه ازکیا و همکاران (۲) همسو است که می‌گویند اگرچه در سال‌های گذشته منزلت اجتماعی در روستا با توجه به مقدار زمین، دام، ادوات کشاورزی و تبار مرتبط بود، با گسترش ارتباطات و اخذ الگوهای شهری، مصرف جای خود را در هویت‌بخشی به روستاییان و مخصوصاً جوانان باز کرده و به همین دلیل، تمایل به مصرف تجملی هم افزایش یافته است. همچنین، یافته‌های مطالعه حاضر از مصارف تجملی دخانیات در ایران حکایت دارد که مطابق یافته صحرائی و همکاران (۱۳) است.

بهبود سطح سرمایه اجتماعی چهارمین بعد مهم در تبیین اثرات اجتماعی یارانه است که با نتایج قاسمی و همکاران (۲۱) همسو است، زیرا افزایش تمایل به شرکت در کلاس‌های آموزشی مختلف و ارتقای مهارت‌های اجتماعی و افزایش بازدید و صله رحم ناشی از امکان تأمین حداقل‌های پذیرایی می‌تواند در بهبود سطح سرمایه اجتماعی مؤثر باشد.

گسترش الگوی زندگی روستایی پنجمین بعد با کمترین سهم معنی‌دار در تبیین عامل اجتماعی است که از نظر شکل‌گیری الگوی مصرف جدید و ارتقای کیفیت زندگی، کاهش در مهاجرت‌های روستا به شهر، و افزایش تمایل به ادامه زندگی در روستا، همسو با مطالعه صادقی و همکاران (۱۰) است.

در تحلیل اثر غیرمعنی‌دار تغییر روابط خانوادگی که شامل ایجاد تنش بین زوجین یا فرزندان و والدین و در نتیجه، تضعیف قدرت پدر است، می‌توان گفت همچنان‌که ازکیا و همکاران (۲) عنوان کردند، تغییر روابط خانوادگی و افزایش تنش در خانواده‌های متوسط و بالاتر ایجاد می‌شود، چرا که اعضای خانواده با تفکر وجود درآمد بیشتر انتظارات جدید پیدا می‌کنند. اما با توجه به افزایش هزینه‌ها این افزایش درآمد پاسخ‌گوی انتظارات جدید نیست و سبب نزاع می‌شود. ولی در خانواده‌های فقیر، یارانه سبب کاهش نزاع و درگیری و ایجاد آرامش می‌شود، زیرا در تأمین حداقل‌های زندگی یاری‌رسان آنها شده است. در مطالعه حاضر نیز اکثریت خانوارها از نظر اقتصادی در حد متوسط و کم‌درآمد بودند و احتمالاً به همین دلیل است که یارانه نه تنها سبب افزایش نزاع بین آنها نشده، بلکه کانون خانواده را گرم‌تر کرده است. در تحلیل اثر غیرمعنی‌دار فردگرایی نیز می‌توان گفت خانواده‌هایی که از صدک‌های پایین درآمدی هستند، روابطشان فارغ از تحلیل هزینه-فایده بوده و با صمیمیت با دوستان و خویشاوندان ارتباط دارند.

بر اساس یافته‌های حاصل از بررسی آثار اقتصادی اجرای طرح هدفمندسازی یارانه، پیشنهاد می‌شود که دولت با ارائه سیاست‌های متناسب در خصوص تورم و کنترل افزایش قیمت‌ها، به حفظ روند افزایش درآمد و قدرت خرید احساس‌شده در مردم

به‌عنوان یک اثر مثبت یارانه پردازد، روندی که می‌تواند برای آنها امید به زندگی بهتر را به ارمغان آورد. البته همکاری صمیمانه مسئولان و مردم، در راستای تحقق اقتصاد مقاومتی و تمرکز بر تولید داخلی به‌جای درآمدهای نفتی، می‌تواند در کنار پرداخت یارانه هدفمند، به پس‌انداز و توسعه فعالیت‌های کشاورزی و حتی ایجاد انگیزه برای توسعه حرف جدید و احیای حرف قدیمی بینجامد.

بر اساس یافته‌های حاصل از بررسی آثار اجتماعی اجرای طرح هدفمندسازی یارانه، پیشنهاد می‌شود که خانوارهای آسیب‌پذیر با دقت شناسایی شوند و یارانه به‌صورت هدفمند بدین اقشار پرداخت شود، زیرا نتایج نشان داد که یارانه در اقشار آسیب‌پذیر علاوه بر ایجاد همدلی در خانواده و ایجاد امنیت روانی و اجتماعی، سبب افزایش عزت نفس و روابط صمیمی بین دوستان و خویشان و در نتیجه، تشکیل سرمایه اجتماعی شده است و فردگرایی به‌مفهوم پولی شدن روابط وجود ندارد. در حالی که در خانواده‌های متوسط و بالا با توجه به گزارش‌های سایر منابع، یارانه سبب شکل‌گیری انتظارات جدید شده که امکان برآورده شدن آنها وجود ندارد و در نتیجه، مایه نزاع و درگیری در خانواده است (۲). با توجه به معنی‌داری افزایش مصرف تجملی و تظاهری، برگزاری دوره‌های آموزشی حضوری و حتی پیش‌بینی برنامه‌های مناسب رسانه‌ای برای خانواده به‌منظور هدایت مصرف بسیار اهمیت پیدا می‌کند. معنی‌داری سرمایه‌گذاری در سرمایه انسانی اثری بسیار دلگرم‌کننده است که شوربختانه دارای بخشی تیره همچون افزایش مصرف دخانیات حتی در بین جوانان است، که این موضوع نیز نیازمند فرهنگ‌سازی و ارائه آموزش‌های حضوری و رسانه‌ای مناسب است. در خاتمه، یکی از نگرانی‌های دهه‌های اخیر مهاجرت‌های بی‌رویه از روستا به شهر و ایجاد ناهنجاری‌های فراوان در شهر و ناکامی‌های بسیار در فعالیت‌های کشاورزی است. اگر یارانه توانسته امید به زندگی در روستا را فراهم آورد، همان‌طور که توسعه الگوی زندگی روستایی در نتایج معنی‌دار جلوه کرده، لازم است با فراهم آوردن زیرساخت‌های لازم برای توسعه فعالیت‌های کشاورزی، از این موقعیت مناسب به‌درستی استفاده شود.

منابع

1. Babae, M.A. and Hashemi, D.F. (2013). Criminalological consequences of targeted subsidies. *Journal of Criminal Justice*, 4(1): 27-50. (Persian)
2. Azkia, M. and Hosseini Roudbaraki, S. (2014). The rural people's life experience of receiving cash subsidies and its consequences (phenomenological study: Ahangar Mahalleh village and Garanabad of Gorgan city). *Rural Development*, 2: 167-192. (Persian)
3. Maghsoudi, N. and Tohid Ardahaei, F. (2012). Targeting subsidies considering the applied models in Iran. *International Journal of Business and Social Science*, 3(7): 162-166.
4. Ansari, V., Salami, H. and Veeman, T. (2014). Distributional consequences of subsidy removal from agricultural and food industry sectors in Iran: a price-based SAM analysis. *Journal of Agricultural Science and Technology*, 16(1): 1-19.
5. Statistical Center of Iran (2017). Available at: <https://www.amar.org.ir> (Retrieved at: 25 December 2017). (Persian)
6. Momeni, F. (2010). Economic policy, social justice and agriculture. *Social Welfare*, 10(38): 329-366. (Persian)
7. Naghavi, S.M.A. and Babae, A. (2013). Evaluation of rural economic development policies from the regional perspective with an eye toward government policies in Iran. *Rural Researches*, 4(3): 451-479. (Persian)
8. Jalalian, H., Hashemi, S. and Yaghoubi, J. (2013). Short-term effects of the targeting subsidies on the agricultural situation of rural people in Neyriz (Case study: Subdistrict of Abade Tashk). *Regional Planning*, 3(10): 45-59. (Persian)
9. Farahani, H., Asdaqy, S.Z. and Toolabinejad, M. (2013). Analyzing the effects of targeted subsidies on the economic empowerment of rural households: Jaydar subdistrict in Poldokhtar County. *Quarterly Journal of Economics, Space and Rural Development*, 3: 23-38. (Persian)
10. Sadeghi, H., Taghdisi, A. and Kavooosi, E. (2014). The effects of targeted subsidies in rural social welfare improvement (Case study: Dehdez Ize County). *Urban Regional Studies and Research*, 21: 127-148. (Persian)

11. Zirak, M. (2013). Analysis of the situation of the subsidies payment in Iran with emphasis on the government policy in line with reform of subsidies payment system. *Fiscal and Economic Policy Quarterly*, 1: 97-120. (Persian)
12. Attanasio, O. and Mesnard, A. (2006). The impact of a conditional cash transfer programme on consumption in Colombia. *Fiscal Studies*, 27(4): 421-442.
13. Sahraee, M., Maleki, T. and Zarafshani, K. (2014). An analysis of the effect of targeted subsidies law on rural families in Dorood Faraman subdistrict of Kermanshah County. *Journal of Rural Economy Research*, 1(2): 11-27. (Persian)
14. Simanjuntak, M., Puspitawati, H. and Djamaludin, M. (2010). Characteristics of demographic, social, and economic of cash conditional transfer (PKH) recipients. *Journal of Ilm. Kel. & Kons*, 3(2): 101-113.
15. Spicka, J., Boudny, J. and Janotova, B. (2009). The role of subsidies in managing the operating risk of agricultural enterprises. *Agricultural Economics–Czech*, 50(4): 169-179.
16. Pieraee, Kh. and Seif, S.B. (2010). The impact of targeted subsidies on social welfare in Iran. *Tax Bulletin*, 18(9): 61-82. (Persian)
17. Shahnazi, R., Shahsavari, M.R. and Mobasheri, M.H. (2014). Distribution of income and household welfare situation before and after the subsidy. *Social Welfare*, 14(54): 167-199. (Persian)
18. Abdollahi, M., Mohammadi Nasrabadi, F., Hushyarrad, A., Hajifaraji, M. and Esfarjani, F. (2011). Iranian families' shares of energy and nutrient intakes from food items of subsidy in socio-economic groups. *Food Science and Food Industry of Iran*, 1: 43-56. (Persian)
19. Toolabinejad, M., Farahani, H. and Pirayesh, R. (2015). To evaluate the role of cash subsidies in economic and social welfare of rural households (Case study: Jaydar subdistrict of Poldokhtar County). *Geographical Space*, 15(50): 19-37. (Persian)

20. Mirlotfi, M.R. and Alavizadeh, S.A.A. (2015). The effect of targeted subsidy polices on household food pattern. *Development Strategy*, 42: 118-137. (Persian)
21. Qasemi, Gh., Abdolahi, S. and Khakshour, A.H. (2014). Analyzing the effects of the first phase of targeted subsidies on rural households (Case study: Binaloud County). *Research and Rural Planning*, 3(6): 117-120. (Persian)
22. Tatarko, A. and Schmidt, P. (2012). Social capital and attitudes towards money. *Basic Research Program Working Papers, Series: Sociology*, WP BRP 07/SOC/2012: 1-22.
23. Ziaee, M. (2002). The distribution of subsidies and the urbanization of Iran (1971-1991). *Geographic Studies*, 42: 65-74. (Persian)
24. Neuman, W.L. (2009). *Understanding research*. USA: Pearson Education Inc.
25. Lohr, L.S. (2010). *Sampling: design and analysis* (Second Edition). USA: Brooks/cole, Cengage Learning.
26. Gangadharappa, H., Pramod, K. and Shiva, K. (2007). Gastric floating drug delivery systems: a review. *Indian J. Pharm. Ed. Res.*, 41: 295-305.